

ЕФЕКТИВНІ МНЕМОНІЧНІ ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті розглянуто психологічні прийоми, які забезпечують збереження, кодування й відтворення інформації з пам'яті. Зроблено екскурс в історію топологічної мнемоніки. Розкрито сутність таких мнемонічних прийомів, як "юсі", "слова-вішалки", "ключові слова". Продемонстровано, що формування образних асоціацій у процесі запам'ятовування не лише забезпечує його ефективність, але й сприяє організації та систематизації інформації в ментальному лексиконі шляхом створення й опосередкування зв'язків між елементами, які підлягають відтворенню.

Ключові слова: іншомовна лексика, процеси пам'яті, мнемотехніка, мнемонічні прийоми, образні асоціації.

Постановка проблеми. З-поміж багатьох методичних питань на особливу увагу заслуговують питання формування, розширення й збагачення словникового запасу осіб, що навчаються, адже слово – це не лише центральна одиниця мови, але й основний засіб вербальної комунікації. Будучи об'єктом багатьох наук (мовознавства, логіки, психології, філософії), слово вивчається в різних аспектах – фонетичному, структурному, морфологічному, синтаксичному, семантичному, соціокультурному й ін. Беручи до уваги сказане вище, питання ефективності навчання іншомовної лексики, тобто формування лексичних навичок, не втрачає актуальності як для загальноосвітньої, так і для вищої школи.

З психологічної точки зору кінцевою метою навчання лексики є формування "стійких слухо-зоро-моторних і семантичних образів, які виникають у вигляді цілісних структур внаслідок розвитку навички" [3, с. 6]. Отже, оволодіння лексичною одиницею передбачає "ефективне формування семантичного простору, який забезпечує збереження цієї одиниці в пам'яті та мобільність при її актуалізації в мовленні" [3, с. 19]. З огляду на це навчання іншомовної лексики на науковій основі передбачає врахування психологічних особливостей діяльності пам'яті.

Фундаментальні праці з дослідження структури пам'яті та її механізмів належать такому ученим, як: Р. Аткинсон, П. Блонський, Б. Величковський, Л. Виготський, Г. Вучетич, П. Гальперін, В. Джемс, Г. Ебінгауз, А. Запорожець, П. Зінченко, Р. Клацкі, Г. Костюк, О. Лурія, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Р. Солсо, Дж. Сперлінг, К. Ушинський, З. Фрейд, Т. Хомуленко та ін. Суттєву роль для розуміння фізіологічних основ пам'яті відіграє вчення І. Павлова про нервові механізми умовного рефлексу.

Під пам'яттю прийнято розуміти низку процесів, кожний з яких має свою специфіку й підпорядковується певним закономірностям. Структурні складові процесів пам'яті за В. Шадріковим [8] представлені на рис. 1.

З точки зору пам'яті навчальна діяльність становить собою сукупність довільних зусиль, спрямованих на запам'ятовування навчального матеріалу, усвідомленої спрямованості на запам'ятовування й мимовільного засвоєння в процесі послідовного та глибокого усвідомлення навчального матеріалу [5]. Якщо закарбування й мимовільне запам'ятовування відбуваються автоматично, тобто без постановки спеціальної мнемонічної задачі – на запам'ятовування, збереження, відтворення (хоча, як слушно зазначає К. Митрофанова [5], й мимовільне запам'ятовування повинно опосередковано регулюватися викладачем), то в процесі усвідомленого запам'ятовування постановка такої задачі обов'язкова, а сам процес вимагає як вольових зусиль з боку особи, що навчається, так і застосування різних прийомів, спрямованих на ефективне вирішення мнемонічної задачі, з боку викладача.

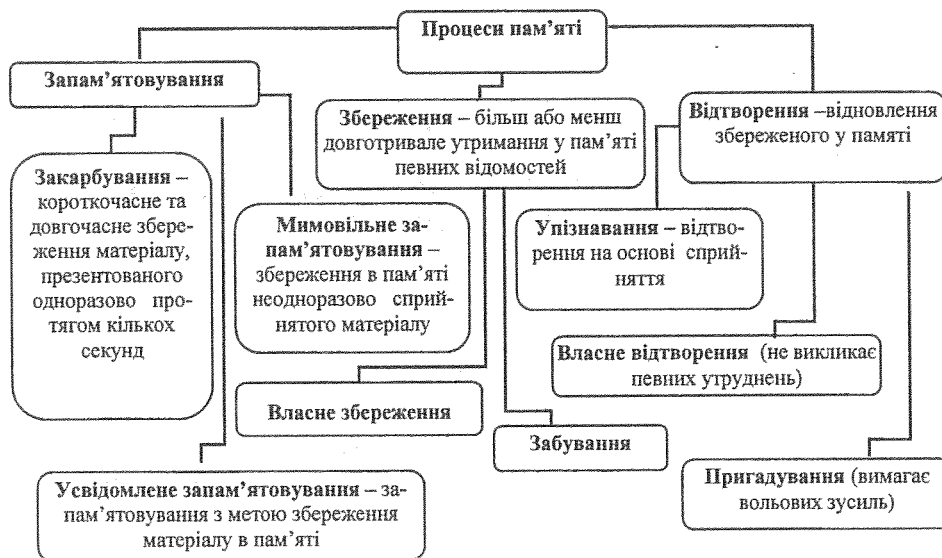

Рис. 1. Структура процесів функціонування пам'яті
(За В. Шадриковим)

Аналіз останніх досліджень. З огляду на те, що протягом багатьох десятиліть панівною визнається асоціативна теорія пам'яті, у спеціальній літературі традиційно багато уваги приділяється асоціативним зв'язкам і пропонуються різні прийоми навчання іншомовної лексики з опорою на вербальні асоціації (В. Борщовецька, В. Кондратьєва, В. Лопатка, К. Митрофанова, Д. Терехова, О. Чепіль).

Водночас, як підкреслює А. Брудний, психолінгвістичні дослідження переконливо доводять, що вербальні асоціативні реакції індивідів надзвичайно варіативні, а кількість факторів, які викликають появу тієї чи іншої асоціації, точно не встановлена. Існують асоціативні реакції, типові для певного класу ситуацій; асоціації, переважно притаманні представникам певної групи і пов'язані з їхніми освітніми, професійними, віковими, статевими особливостями; асоціації, зумовлені конкретними особливостями індивідуального досвіду даної особистості або її психічним статусом, який іноді може далеко відхилятися від норми, але водночас не свідчити про захворювання [2, с. 23].

Неодноразові спроби вчених створити універсальну класифікацію вербальних асоціацій не завершувалися успіхом, оскільки відповіді, отримані під час експериментів, завжди настільки різноманітні, що жодна із пропонованих класифікацій досі не отримала загального визнання. Посилаючись на Дж. Міллера, А. Брудний зазначає, що розрізняють антоніми (*мокрый — сухой*), синоніми (*биль — страждання*), підрядні слова (*фрукт — яблуко*), підпорядковані слова (*яблуко — фрукт*), хоча, на нашу думку, можливо, більш коректно було б вести мову про зв'язки "гіперонім — гіпонім" і "гіпонім — гіперонім" відповідно, адже попередні терміни "синонім" і "антонім" застосовують для опису лексико-семантичних відношень, супідрядні слова (*яблуко — персик*), асоціюючі слова (*воля — доля*), доповнюючі слова (*уперед — рух*), егоцентризми (*успіх — я зобов'язаний*), граматичні зміни (*йду — йшов*) й інші класи [2, с. 23]. На думку вченого, якої дотримуємося й ми, недоліки наданої вище класифікації незаперечні, оскільки пропоновані терміни "антонім", "синонім" тощо належать до асоціативів, але не до асоціацій, що, безперечно, ускладнює класифікацію інтервербальних зв'язків.

Беручи до уваги викладене вище, висновок очевидний – пошук і більш широке застосування в процесі навчання іноземної мови прийомів, які забезпечували б ефективність запам'ятовування лексичних одиниць, залишається першочерговим завданням методистів.

У пропонованому дослідженні поставлено такі конкретні завдання: розглянути зміст поняття "мнемоніка"; обґрунтувати доцільність застосування мнемотехніки у процесі навчання іншомовної лексики; проаналізувати такі мнемонічні прийоми (МП), як "Іосі", "слова-вішалки" і "ключові слова".

Як відомо, усе нове – це добре забуте старе. Мнемоніка або мнемотехніка – техніка запам'ятовування, яка була розроблена ще в античності. Услід за Р. Солсо під мнемонікою розуміємо сукупність прийомів, які полегшують зберігання, кодування й відтворення інформації з пам'яті [6, с. 273]. У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу те, що мнемоніка пов'язана як зі зберіганням і кодуванням інформації, так і з її відтворенням.

Обидві назви – і “мнемоніка”, і “мнемотехніка” – походять від грецького “mnemōnikon”, яке, у свою чергу, утворене від імені давньогрецької богині пам'яті Мнемосіни (або Мнемозіни) – матері дев'яти муз.

Перші праці з мнемотехніки, які дійшли до нас, належать Цицерону (106 – 43 рр. до н.е.) – видатному римському державному діячу, адвокату й оратору та Квінтіліану (бл. 35 р. – бл.96 р.) – вчителю красномовства, автору “Institutio oratoria” (“Настанови оратору”), найповнішого підручника з риторики.

Як свідчать джерела, пам'ять античних ораторів була надзвичайною. Наприклад, Сенека Старший (батько філософа Сенеки) пишався тим, що вмів із першого разу запам'ятати дві тисячі незв'язних слів або, вперше почувши двісті віршів, відразу повторити їх від початку до кінця [4; 7].

Мнемоніка або “меморіада”, за О. Степановим [7], була добре відома не лише в античності, але й у середньовіччі. Саме завдяки цій системі мандрівні проповідники заучували напам'ять Біблію і могли навіть назвати номер цитованого уривка, а атеїсти знали напам'ять цілі енциклопедії. З

Виклад основного матеріалу. На думку учених, усе розмаїття МП може бути представлене чотирма основними групами. До першої групи належать МП, які спираються на зорові образи й опосередкування (прийом “loci” і система слів-вішалок); до другої – МП, які базуються на фонематичних і орфографічних характеристиках; третю групу утворено МП із фонематичними підказками-ознаками й образним опосередкуванням (наприклад, ключові слова); до четвертої групи віднесено МП, розраховані на семантичну організацію пам'яті [6, с. 273]. Інші науковці пропонують усі МП розділяти на три групи: МП, засновані на зорових уявленнях або візуальних образах; МП із вербальною опорою; змішані або комбіновані МП, які поєднують вербальні й візуальні опори [1].

Розглянемо детальніше МП, засновані на зорових уявленнях. Один із найдавніших візуальних МП, добре відомих ще в античності, – це прийом розміщення або “loci” (у перекладі з латинської мови “loci” буквально означає “місця”). Виникненню топологічної мнемоніки завдячують давньогрецьку поету Симоніду Кеоському (або Хеоському). За легендою, Симонід замовили панегірик на честь переможця олімпійських ігор. Після того, як Симонід прочитав свою поему, він вийшов із зали на вулицю. У цей час стався землетрус, будівля впала, й усі, хто в ній знаходився, загинули. Тіла під уламками були спотворені настільки, що навіть родичі загиблих не могли їх упізнати. Симонід, який добре запам'ятав, хто з гостей де сидів, допоміг “ідентифікувати” рештки. Як зазначає Р. Солсо, безумовно, підтвердити достовірність цієї розповіді неможливо, втім вона дає ключ до розуміння, як працює ця система [6, с. 249].

Сутність прийому “loci” полягає в тому, що спочатку обирається “фон”, тобто уявляються певні добре знайомі місця, споруди, деталі інтер'єру тощо. Далі у вибраних місцях розміщуються образи елементів і/або предметів, назви яких підлягають відтворенню, інакше кажучи, створюються асоціативні зв'язки між місцями і предметами та їхніми назвами. Під час відтворення відбувається “повернення” до ідентифікованих місць, які слугують опорами для елементів, що підлягають відтворенню.

Незважаючи на те, що цей МП вважається більш ефективним для запам'ятовування назв конкретних предметів, досить успішно його застосовують і для запам'ятовування назв абстрактних понять. Так, А. Баддлі, М. Айзенк і М. Андерсон [1], посилаючись на експериментальні дослідження Гордона Бауера, наводять такі дані: застосовування “loci” для відтворення списків, які містили по двадцять іменників, дозволило учасникам експериментальної групи запам'ятати 72% слів, учасники, які не застосовували цей прийом, змогли відтворити лише 28%. Оскільки при застосуванні згаданого вище МП такі зони мозку, як *gyrus frontalis inferior* (нижня лобова закрутка) і *gyrus frontalis medius* (середня лобова закрутка), активізуються більше, ніж при застосуванні інших МП, “loci” забезпечує більшу ретельність і різноманітність процесу кодування інформації [1].

За Бауером [9], застосування "іосі" на практиці відбувається так: а) складається список "підказок", роль яких виконують образи географічних локацій у пам'яті; б) елементи, які підлягають запам'ятовуванню, асоціюються зі списком "підказок"; в) асоціювання проводиться попарно шляхом активації зорової уяви, при цьому образна конструкція повинна бути незвичною (дивною, неправдоподібною, вражаючою); г) якщо список заучується вдруге, ті ж самі елементи слід розташовувати на тих самих місцях; навіть якщо відтворення за порядком непотрібне, інформацію бажано відтворювати в незмінному порядку; д) у процесі відтворення особа повинна підказувати собі елементи зі списку; е) "підказки", які застосовуються при відтворенні, повинні бути ті ж самі або подібні до тих, що використовувалися в процесі заучування. На думку вченого, відтворення значно полегшується за умови використання добре відомого опорного списку, який виконує роль ефективного набору ознак або "підказок".

Незважаючи на доведену ефективність, "іосі" має й недоліки. Зокрема, для того, щоб згадати назву конкретного об'єкта, необхідно пригадати значну частину списку. Крім того, висловлювалася думка, що цей прийом максимально ефективним є лише для здійснення лабораторних експериментальних досліджень і практично марний, якщо люди намагаються запам'ятати матеріал у реальному житті. Втім на підставі вивчення спеціальної літератури А. Баддлі, М. Айзенк і М. Андерсон [1] дійшли висновку, що "іосі" доводить ефективність і у процесі здійснення природних експериментів, наприклад, коли матеріал презентується у вигляді лекцій. Більше того, особи, які застосовували "іосі", вже після одного тренування могли пригадати близько 95% зі списку, який містив 40–50 об'єктів *ibid*.

МП, який буде розглянутий нижче, є прийом "слів-вішалок". Основна його ідея полягає в тому, що людина заучує серію слів, що слугують "вішалками" для елементів, які підлягають запам'ятовуванню. Так само, як і "іосі", прийом "слів-вішалок" базується на візуальних уявленнях, але опорою слугують не місця, а числа.

Розглянемо процедуру застосування цього прийому. Передусім необхідно запам'ятати десять слів, які будуть слугувати "вішалками". Для цього "слова-вішалки" римуються з числами від одного до десяти. Далі по черзі беруться слова-вішалки, і на кожне з них "вішається" або візуалізується елемент, який підлягає запам'ятовуванню. При цьому між словом-вішалкою (наприклад, *булка, вулик, пантофлі, двері*) і словом, яке слід запам'ятати (наприклад, *молоко, кава, лев, цигарка*), можуть створюватися різні типи зв'язку, такі, як помірно-правдоподібний ("*молоко летить на сиру булку*"), низько-правдоподібний ("*кава заливається в отвір вулика*"), неправдоподібний ("*лев у тенісних пантофлях*") або алогічний/абсурдний ("*цигарку палить замочна щілина*") зв'язки.

Парадоксально, але "дивні образи" (у термінології Р. Солсо) утримуються в пам'яті краще. На думку вченого, це свідчить про те, що науці ще зовсім мало відомо, як конкретно мнемоніка впливає на запам'ятовування [6, с. 253]. Згідно з іншим поглядом ефективність "дивних образів" може бути пояснена тим, що вони сприяють максимальній диференціації матеріалу й тим самим мінімізують інтерференційні прояви [10].

Незважаючи на доведену ефективність цього МП, критики називають його такі недоліки: по-перше, необхідно багато тренуватися для того, щоб навчитися ефективно його застосовувати у процесі навчання (викладання й учіння); по-друге, незважаючи на високий відсоток доцільності його застосування для запам'ятовування назв конкретних понять, ефективність щодо абстрактних понять досить низька з огляду на сумнівну вірогідність візуалізації; по-третє, досі немає повної ясності щодо корисності цього МП у повсякденному житті [1].

Крім класичних "слів-вішалок", існує декілька різновидів цього МП, наприклад, система Генрі Хердсона, система Грегора фон Фейнегля. Однак з огляду на формат нашого дослідження, ми не зупиняємося на них детальніше.

Усучасненою варіацією "слів-вішалок" є МП, який називається "ключові слова". За даними Р. Солсо, цей МП неодноразово застосовувався і був описаний Р. Аткинсоном у процесі навчання іноземної мови осіб, рідною мовою яких є англійська. Сутність цього МП: 1) у якості ключового слова виступає англійське слово, що нагадує за звучанням будь-яку частину слова мови, що вивчається (у експериментах Р. Аткинсона – іспанська й російська); 2)

асоціюється звучання іноземного слова і формується мисленневий образ, який пов'язує ключове слово з перекладом, що забезпечує утворення ланцюжка із ключового слова, яке асонує з іноземним словом, і мисленневим зв'язком між цими словами [6, с. 254–255].

За результатами експерименту Р. Аткинсона були обгрунтовані такі показники: вірогідність відтворення російських слів через шість тижнів в експериментальній групі становила 0,43, а в контрольній – 0,28. Крім того, застосування цього МП дозволило експериментальній групі за два заняття засвоїти більше слів, ніж контрольній групі за три заняття.

У процесі дослідження, про який йшлося вище, було виявлено, що запам'ятовування відбувається більш ефективно за умови, що викладач сам пропонує підготовані раніше ключові слова, а не надає можливість особам, що навчають, генерувати їх.

Висновки. Основне призначення мнемонічних прийомів – систематизація інформації, що сприяє її відтворенню. Оволодіння мнемонікою або мнемотехнікою становить собою ні що інше, як набуття навичок – послідовністю певних мисленневих дій, які забезпечують фіксацію інформації в мозку. Формування образних (візуальних) асоціацій у процесі запам'ятовування не лише забезпечує його ефективність, але й сприяє організації та систематизації інформації в ментальному лексиконі шляхом створення й опосередкування зв'язків між елементами, які підлягають відтворенню. Застосування мнемонічних прийомів вимагає попередньої спеціальної підготовки як від викладача, який застосовуватиме ці прийоми в навчальній аудиторії, так і від особи, що навчається (студента, учня), який буде користуватися цими прийомами. Як будь-яка інша, мнемотехнічна навичка формується шляхом вправлення.

Матеріали статті дозволяють розширити методичний інвентар викладача, урізноманітнити прийоми навчання лексики учнів, студентів та інших категорій осіб, які вивчають іноземну мову.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності мнемонічних прийомів, про які йшлося в статті, з різними віковими контингентами осіб, які вивчають іноземну мову/її функціональний реєстр.

Література:

1. Баддли А. Память / Баддли А., Айзенк М., Андерсон М. — Санкт-Петербург : Изд. дом “Питер”, 2011. — 560 с.
2. Брудный А. Значение слова и психология противопоставлений / А. Брудный // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования : [сб. научн. трудов / отв. ред. д. филол. н. А.А. Леонтьев]. — М. : Наука, 1971. — С. 19—27.
3. Бухбиндер В.А. Основы обучения лексике в средней школе (на материале немецкого языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.02 (739) “Теория и методика обучения” / В.А. Бухбиндер. — М., 1972. — 35 с.
4. Гаспаров М.Л. Цицерон и античная риторика / М.Л. Гаспаров // Марк Туллий Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве; [под ред. М.Л. Гаспарова]. — М. : Наука, 1972. — С. 4–73.
5. Митрофанова К.А. Обучение иноязычной лексике медицинской сферы студентов-медиков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения” / К.А. Митрофанова. — Екатеринбург, 2010. — 23 с.
6. Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Р.Л. Солсо; [пер. с англ. / под общ. ред. В.П. Зинченко, научн. ред. А.И. Назаров]. — М. : Изд. “Тривола”, “Либерия”, 2002. — 600 с.
7. Степанов О. Мнемоника. (Правда и вымыслы). 1991—1997 г. / Олег Степанов. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://bookap.info/razvit/stepanov/gl4.shtml>.
8. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека / В.Д. Шадриков. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Изд. корпор. “Логос”, 1996. — 320 с.
9. Bower G.H. Organizational factors in memory / G.H. Bower // American Scientist. — 1970. — № 58. — P. 496—510.
10. McDaniel M.A. Bizarre imagery as an effective memory aid: The comportsance of distinctiveness / McDaniel M.A., Einstein G.O. // Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition. — 1986. — № 12. — P. 54—65.

О НЕКОТОРЫХ МНЕМОНИЧЕСКИХ ПРИЁМАХ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ

В статье рассмотрены психологические приёмы, обеспечивающие хранение, кодирование и воспроизведение информации из памяти. Сделан экскурс в историю топологической мнемоники. Раскрыта сущность таких мнемонических приёмов, как “loci”, “слова-вешалки” и “ключевые слова”. Продемонстрировано, что формирование образных ассоциаций в процессе запоминания не только обуславливает его эффективность, но и способствует организации и систематизации информации в ментальном лексиконе, создавая и опосредуя связи между элементами, подлежащими запоминанию.

Ключевые слова: иноязычная лексика, процессы памяти, мнемотехника, мнемонические приёмы, образные ассоциации.

O.N. Beliaieva

ABOUT SOME MNEMONIC METHODS WHICH PROMOTE THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THE VOCABULARY BELONGING TO ANOTHER LANGUAGE

In the article the psychological techniques providing storage, coding and reproduction of information from memory are considered. Digression to history of topological mnemonic is made. The essence of such visual mnemonic receptions, as “loci”, “words-hangers” and “key words” is opened. It is shown that formation of figurative associations in the course of memorizing not only causes its efficiency, but also promotes the organisation and ordering of information in a mental lexicon, creating and mediating communications between the elements to be memorized.

Key words: the vocabulary belonging to another language, processes of memory, mnemonic methods, figurative associations.

